

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 141.201+172:13 [Бергсон, Вільсон]
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.1>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕТАФОРИ «СХИЛ ПРИРОДИ» АНРІ БЕРГСОНА ТА ПОНЯТТЯ «ПРАВИЛЬНІСТЬ» ВУДРО ВІЛЬСОНА В КОНТЕКСТІ ЕКСПЛІКАЦІЇ АНТИУНІВЕРСАЛІСТСЬКИХ ПРАКТИК У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Павло Бартусяк

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. Гжицького, кафедра філософії та педагогіки
вул. Пекарська, 50, 79010, м. Львів, Україна*

Анрі Бергсон уперше в історії філософії сформулював тезу, згідно з якою філософія є діяльністю, що полягає у творенні концептів. Кожна нова філософська теорія повинна створити власний неповторний концептуальний апарат. Французький філософ вельми ретельно добирав слова, поняття, терміни тощо. У зв'язку з цим, у його текстах інколи звичайне слово, або навіть метафору можна концептуалізувати. Ця процедура суттєво розширює горизонт інтерпретації та допомагає реактуалізувати ті ділянки філософського спадку Бергсона, які зазвичай залишаються у затінку його більш відомих тез. Наприклад, це стосується політичної складової його філософської діяльності.

У статті здійснено спробу експлікації причин домінування у сучасній світовій політиці практики деглобалізації національних інтересів, деінтернаціоналізації миру і прав людини. Запропоновано аналіз релевантності термінів, якими зазвичай описують таке домінування: криза, крах, занепад тощо. Цю експлікацію й аналіз реалізовано крізь призму концептуалізації метафори Анрі Бергсона «схил природи» і поняття «правильність» Вудро Вільсона. Для цієї методологічної процедури використані деякі елементи Бергсонової еволюційної теорії, а також окремі історичні й біографічні факти періоду двох термінів президентства Вільсона. Детально описаний перебіг дипломатичної місії Бергсона до США у 1917 р., зокрема його перемовини у Білому домі з президентом Вільсоном. Особливий акцент зроблено на філософській складовій Бергсонової місії, а також на цій складовій рішення Вільсона залучити США у Першу світову війну. Підкреслено особливу роль Бергсона у прийнятті Вільсоном ухвали.

Це рішення Вільсона показано як один із небагатьох у світовій історії прикладів практикування політики універсалізації національних інтересів, інтернаціоналізації миру. Виснувано, що деуніверсалізація національних інтересів, послаблення контролю за дотриманням міжнародних норм і законів у світовій політиці сьогодення головним чином пов'язана з відсутністю сильних рішень й особистісною неготовністю посадовців жертвувати локальним заради глобального.

Ключові слова: «схил природи», «правильність», криза демократії, конкретна реальність, Перша світова війна.

У 1973 р. засновано «Тристоронню комісію». Офіційна мета – розв'язання глобальних проблем людства. У 1975 р. соціолог і політолог Мішель Крозьє, політологи Самуель Гантінгтон та Джордж Ватанукі підготували звіт для цієї комісії: «Криза демократії. Про керіваність демократіями». Того ж року його опублікували [12]. Тодішній директор комісії Збігнєв Бжезінський своє передне слово до книги почав із питання: «Чи демократія у кризі?» [12, р. 3].

Цього самого року французький політичний журналіст й згодом відомий філософ Бернар-Анрі Леві обговорив цю тему з Мішелем Фуко. Ця бесіда відома під назвою «Політика – це продовження війни іншими засобами» [13]. Перше питання Леві звучало так: «Криза. Чи спонукає вас це слово до роздумів?». Фуко відповів категорично: «Це лише слово, яке позначає неспроможність інтелектуалів ухопити їхнє теперішнє або покарабкатись на нього! Ось і все!» [13, р. 702]. Використання дослідниками слова *криза* видається Фуко сміховинним. Для нього *криза* є теоретичним акомпанементом, до якого прив'язуються економісти, політики, філософи з метою надання *теперішньому* (présent) хоч якогось статусу. Вони позбавлені релевантних інструментів аналізу, тому застосовують гучні, втім порожні слова, зазначив Фуко. Далі він використав фразу, яка є відправним пунктом цієї статті: «Криза, якщо хочете, – це постійне теперішнє» [13, р. 703]. Фуко йдеться про те, що *криза* іманентна кожному теперішньому. Вказувати на це означає говорити про щось вельми очевидне.

Втім це не деактуалізує тему *світ кризує чи демократія у кризі*. Їй присвячена низка сучасних книг: «Терор неолібералізму. Авторитарність і затьмарення демократії» [15], «Демократія у кризі: чому, де, як протидіяти» [23], «Як помирають демократії» [19], «Хворобливі симптоми у нашій історії вчора й ознаки кризи сьогодення» [26], «Homo Stupidus Stupidus. Агонія однієї цивілізації» [1], «Крах світової системи. Кризи, смута й формування нового світового ладу» [21] тощо. Словосполучки *затьмарення демократії*, *демократія у кризі*, *ознаки кризи сьогодення*, *агонія однієї цивілізації*, *крах світової системи* проростають з відсутності релевантного аналітичного інструментарію.

Утім це не означає, що діагноз *демократія у кризі* адекватно не відображає становище світової політичної системи останніх десятиліть. Йдеться радше про те, що він не несе змістового навантаження, не створює нового знання, а лиш констатує очевидний факт. *Демократія у кризі чи агонія однієї цивілізації* можна прирівняти до діагнозу *живі організми старіють, хворіють і помирають*. Здоров'я як універсальна цінність для організму рано чи пізно поступається сингулярним тілесним девіаціям. Демократію як універсальну цінність для певних спільнот рано чи пізно витісняють сингулярні процеси, що неодмінно виникають всередині цих спільнот. Цю тенденцію можна вважати константою для організацій, людей, а також для утворюваних ними спільнот.

У «Творчій еволюції» Бергсон виявив під час аналізу *конкретної реальності* (réalité concrète) саме її. Ця *реальність*¹ (cette réalité) показує ту чи ту річ такою, що *вичинюється* (se défait). Це *вичинювання* є свого роду розтратою, вихолощенням, зрештою занепадом. Це притаманно будь-якому сегментові матеріальної реальності. Бергсон порівнює її з *тягарем, що подає* (poids qui tombe). І на позір ніщо у цій матеріальності не вказує на можливість протилежного процесу – *тягар, що здіймається* (poids qui s'élève). Цю засадничу тенденцію до *вичинювання* Бергсон називає *схилом природи* (pente de la nature). Однак у природі окрім *вичинювання* та чи та річ ще й *чиниться* (se fait), себто твориться. Це *невпинне становлення* (perpétuel devenir) Бергсон описав вельми поетично: «Вона [реальність]» чиниться або вона вичинюється, але вона ніколи не є чимось учиненим» [11, р. 272]. Себто у природі одночасно протікають два процеси, втім вони не перебувають в опозиції. Наприклад, перехід від личинки (гусениці) через лялечку до імаго є рівнем *se fait* (становлення) метелика, однак для самої личинки цей процес протікає на рівні *se défait* (вихолощення). Згодом рівня *se défait* досягає і сам метелик. Через строгу біологічну детермінацію він не

¹ До іменника *реальність* (réalité) Бергсон часто додає уточнювальні прикметники чи вказівні займенники на кшталт *конкретна*, *чуттєва* (sensible), *актуальна* (actuelle) *ця* тощо, щоб підкреслити те, що він говорить не про реальність взагалі, в її понятті, а про реальність, яка існує фізично.

в змозі продовжити своє *se fait*. Утім що складніше влаштований організм, то більший у нього рівень усвідомлення, більше шансів продовжити перебувати на рівні *se fait*. Для Бергсона життя на загал є прагненням піднятися вверх *схилом природи*.

Успішним це сходження може зробити тільки людина. Однак що вище вона здійсмається, то більше активується паралельний процес – *se défait*. Це свого роду перегони, втім вони не рівні. *Se défait* завжди стартує з гандикапом. І практично завжди перемагає. З точки зору природи це цілком нормально. Однак для людини й утворених нею спільнот це може бути *кризою, агонією, занепадом* тощо.

Для громадян Франції, для її вищого політичного керівництва такою *кризою* була агресія Німеччини проти їхньої країни у період Першої світової війни. *Криза*, яка цілком могла завершитись *крахом*. Для Бергсона, втім, це було проявом *se défait*. Для нього було очевидним, що для її послаблення необхідно активувати *se fait*. Цю активацію здійснили його дві дипломатичні місії у США. Під час першої він перебував у країні від лютого до травня 1917 р., під час другої від червня до вересня 1918 р. Головним завданням було переконати керівництво США вступити у війну. Тогочасну Європу й Францію зокрема цілковито заповонило *se défait*. США, навпаки, розвивались, стабільно перебували на рівні *se fait*. Тотальне європейське *se défait* перебувало далеко за межами американських національних інтересів, що підкріплювалось панівною тоді «доктриною Монро», згідно з якою проголошувався принцип не втручання США в європейські конфлікти. Однак у 1915 р. президент Вільсон сформулював, за словами Генрі Кісінджера, безпрецедентну доктрину, відповідно до якої безпека Америки узалежнювалась від безпеки *всього* Людства [18].

Що вплинуло на настільки кардинальну зміну парадигми? Що спонукало Вільсона прив'язати Америку до цього *всього*? Яку роль відігравав Бергсон? Як це *всього* функціонувало упродовж ХХ ст.? І чому сьогодні спостерігається його дефрагментація? У спробі відповісти на ці, а також на інші питання полягає мета цієї статті.

***Se fait* Бергсона прирощується в Америці (рецепція Бергсонових ідей в Америці)**

Том Куїрк у книзі «Бергсон й американська культура: світи Вілли Кесер та Воллеса Стівенса» [22], зазначив, що творчість французького філософа розглядали як символ *нової реальності*.

Це передусім було пов'язано з Бергсоною ідеєю про те, що свобода є безперечним фактом існування людини. Одними з найяскравіших проявів цієї свободи є акти творчості. Ця ідея успішно вкоренилася в американському інтелектуальному ґрунті. Успіхові Бергсона в Америці суттєво посприяла його дружба з тамтешнім філософом і психологом Вільямом Джеймсом². Одним із факторів цього успіху було також і те, що Теодор Рузвельт у 1910 році присвятив Бергсонові невелике есе [24]. Як зазначили Філіп Сулез і Фредерік Вормс у біографічній книзі «Бергсон», одного підпису колишнього президента США цілком вистачило для Бергсонового вкорінення в американському політичному полі [28, р. 143].

У 1913 р. президентом США став Вудро Вільсон. На той час Бергсон уже був напрочуд впливовим в інтелектуальних колах Америки. До Вільсона так чи інак ехо від цього впливу доходило. Куїрк у своїй вже згадуваній книзі припустив, що дійти цьому ехові до Вільсона допоміг молодий журналіст Вальтер Ліпман. Останній використовував Бергсонові

² Їхній дружбі поклав початок лист Джеймса до Бергсона від 14 грудня 1902 року, в якому зокрема було зазначено, що Бергсоновий твір «Матерія і пам'ять» здійснив малу «Коперниківську революцію» [17, р. 567].

ідеї для інтерпретації та крики багатьох аспектів американського життя. Ліпман наполягав на необхідності продовжувати втілення впроваджені Рузвельтом концепції «креативного керування державою» (creative statecraft). Продовження цієї справи Ліпман власне очікував від новоспеченого президента. Інакше кажучи, Ліпмана цікавило питання: Чи буде Вільсон, як раніше Рузвельт, бергсоніанцем? [22, р. 69-71].

Бергсон уперше відвідав Америку у той самий рік, коли президентом став Вільсон. Бергсону влаштували теплий прийом. Колумбійський університет опублікував об'ємну бібліографію текстів Бергсона. «Нью-Йорк таймс» надрукувала статтю про філософа за тиждень до його прибуття. Бергсон в американських закладах говорив саме те, що інтуїтивно хотіла чути аудиторія, що, так би мовити, витало в повітрі. Приміром, «Ми, люди сьогодення, відчуваємо потребу у максимально наблизеній до конкретного факту філософії, а не у тій, яка є просто інтелектуальним відтворенням, потребуємо філософію, яка змогла б забезпечити нас стійкою мотивацією у житті» [28, р. 147]. Згодом Бергсон прочитав спеціалізовану лекцію для обмеженого кола зацікавлених про проблему інтуїції. Наприклад, було зазначено, що для схоплення інтуїції, для того, щоб нею оперувати, однієї науки з її вимірювальними підходами не достатньо. Як і буденного мовлення. Для цього «ми повинні повторити ранній етап розвитку мовлення і серйозно послуговуватись метафорами» [6, р. 980]. Це речення має капітальне значення для розуміння специфіки конструювання Бергсонових філософем. Для схоплення й опису *конкретної реальності* повсякденний чи науково-технічний поняттєві інструментарії не годяться. Адже, на думку Бергсона, еволюційно вони були розроблені для практичних цілей. Але коли йде мова про схоплення самого феномену життя, про можливість модерування ним, то, за Бергсоном, для цього доведеться пожертвувати його локальними утилітарними аспектами, припинити борсатися *вниз* й спробувати піднятися *вверх по схилу природи*. Таке *сходження* неодмінно передбачатиме відкриття чогось нового. Для позначення цього *нового* потрібні відповідно й *нові* слова, те, що Бергсон у творі «Два джерела моралі та релігії», називає «виконувати слова» («forger des mots») [2, р. 155], або створювати *нові* концепти³ чи концептуалізувати метафоричне мовлення, що власне означає *серйозно послуговуватись метафорами*.

Встановлення Бергсоном кореляції між відкриттями *нового* й мовленнєвими засобами, які повинні *по-новому* це виражати, суттєво розширило зону його впливу на американську культуру. Ідеї Бергсона проникли практично в усі культурні пори американського суспільства.

***Se fait* Бергсона наздоганяє *se défait* Європи (Бергсон і Перша світова війна)**

В одній зі своїх лекцій курсу моральна й політична філософія в ліцеї Анрі-ІV Бергсон зазначив, що любов до батьківщини проявляється через обов'язок. Він маніфестується насамперед через незгасальне зусилля зберегти й розвинути батьківщину, через підпорядкування особистих інтересів інтересам країни [7, р. 201-202]. Цей обов'язок перед Францією Бергсон цілком реалізував під час Першої світової війни.

8 серпня 1914 року Бергсон як президент Академії моральних і політичних наук заявив, що боротьба проти агресора є насправді боротьбою цивілізації проти варварства [6, р. 1102]. Діяльність Бергсона у цей період не обмежувалась одними деклараціями. Він

³ «Однак найчастіше філософування полягає не у вибиранні між концептами, а у творенні концептів» («Or philosopher consiste le plus souvent pas à opter entre des concepts, mais à en créer» [10, р. 940].

брав участь у роботі багатьох комітетів (наприклад, у комітеті підтримки Чехословаччини). На цьому тлі особливо виділяються його дипломатичні місії (одна в Іспанію і дві в США). 6 травня 1916 року у Мадриді Бергсон прочитав лекцію на тему «Особистість». Окремою виразистою ниткою в мотку обговорюваних Бергсоном проблем була спроба екстраполувати філософської ідеї про *потік реального* (flux du réel) на політичну сферу. Зокрема зазначив, що великі політичні помилки виникають через нехтування тим фактом, що: «реальність плине, перебуває у неперервному русі» [9, р. 519]). Рациональні міркування про особу чи народ переважно ґрунтуються на припущенні, що вони є завжди такими, якими вони є і якими були. Згодом ці ідеї він розвинув у «Вступі (друга частина)» до збірки «Думка і рухоме». На приклад, було зазначено, що з десяти політичних помилок дев'ять виникають через те, що істинним вважають те, що таким перестало бути, десята ж помилка, і вона найбільш прикра, полягає у тім, що не вважають більше істинним те, що, втім, таким є [3, р. 63]. Наприкінці лекції Бергсон розглянув важливу для нього проблему *національної особистості* (personnalité nationale). Її розглядають двоюко: у союзницьких країнах (Франція, Велика Британія, США) суспільство прирівнюють до особи й воно, як і кожна особа, має невідчужні права. У протилежному таборі (Німеччина) вважають, що країна не має обов'язків перед іншим, вона має обов'язки лише щодо себе самої, й, у підсумку, всі ці обов'язки можна звести до одного: бути сильним. Ці дві теорії різними шляхами ведуть до ідеї *об'єднання людськості* (unification de l'humanité). Перша через шлях *суспільної згоди* (consentement), друга через шлях *співдії* (coaction). Одним із головних наслідків функціонування першої є повага до *людського розмаїття* (diversité humaine), наслідком другої – *механічна однорідність* (uniformité mécanique). Власне цей механіцизм, проста повторюваність одних й тих самих дій, пов'язана з цим дегуманізація, головним чином ось цей набір є серцевиною того, що Бергсон називав варваризмом.

***Se fait* Бергсона реактивує *se fait* Вільсона (перша дипломатична місія Бергсона в США)**

11 січня 1917 року французький історик Ернест Лавіс написав Бергсону листа, в якому повідомив, що прем'єр-міністр Франції й водночас міністр закордонних справ Арістід Бріан має намір відрядити його з політичною місією до США і хотів би з ним це обговорити⁴. Чим керувався Бріан? Сулез і Вормс припускають, що Бріан у ці дні був надзвичайно стурбованим. Прем'єр-міністр 10 січня тільки завершив (спільно з Британським урядом) підготовку офіційної відповіді на останню мирну пропозицію президента Вільсона. За майже місяць до того, 18 грудня 1916 року, Вільсон надіслав запит усім залученим у війну країнам з проханням чітко визначити їхні цілі. На думку Сулеза і Вормса, у цьому проханні прочитувалось радше бажання закінчити війну в Європі без участі США. Вільсон побоювався (після затоплення пасажирського пароплава «Лузитанія» у 1915 р.) відновлення підводних воєнних дій з боку Німеччини. У спільній французько-британській заяві було зазначено, що їхні уряди готові всебічно сприяти реалізації проєкту створення «Ліги націй» з метою забезпечення справедливості й миру в усьому світі. Цю відповідь доповнювали інструкції, які Бріан підготував для послів; Ів-Анрі Нуела у книзі «Франція і США, серпень 1914 – квітень 1917» наводить цитату: «Під час урегулювання поточного

⁴ Філіп Сулез у книзі «Бергсон політичний» наводить цитату повністю: «11 січня 1917. Дорогий мій Бергсоне, пан Бріан просить мене повідомити вам про свій намір побесідувати з вами після завтра об 11 годині в Міністерстві закордонних справ. Він хоче вас відрядити з місією [поки невідомо точно з якою метою] до США...» [27, р. 61].

воєнного конфлікту було б бажано уникнути втручання держав, які не братимуть у ньому безпосередньої участі» [20, р. 398]. Ці слова Бріана важливі для розуміння того, що Лавіс у своєму листі називав «генезою» місії Бергсона. Попервах у Бергсона було вельми скромне завдання: налагодити комунікацію між французькою та американською сторонами. Наближені до Вільсона посадовці дали знати Луї Оберу (колишньому учневі Бергсона, який опікувався під час місії в США питаннями закупівлі озброєння), що контакт між президентом США і послом Франції Жюлем Жюсераном був суто формальним. Коли Бріан і президент Франції Раймон Пуанкаре вирішили відрядити з місією Бергсона, вони насамперед очікували від нього встановлення особистого контакту з Вільсоном.

Спершу Бергсон хотів відмовитись. Утім усе змінили слова генерального секретаря міністерства закордонних справ Франції Жюля Камбона. Він повідомив Бергсонові, що у разі згоди під час мандрівки він опиниться в неабиякій небезпеці. Ці слова мали б зміцнити початкове Бергсонове бажання відмовитись. Утім сталося протилежне. У «Моїх місіях» філософ пише: «Цих слів було достатньо. Я був зобов'язаний вирушити. Більше не було підстав для моїх вагань» [6, р. 1565]. І далі він додав «пройти через ризик означає повернутися до нормальних умов, до можливості бути трохи менш незадоволеним собою» [6, р. 1565].

Перебування Бергсона у США було чітко структуровано. Можна виділити три головні фази: перша, 12 лютого-6 березня 1917 року, період конфіденційних перемовин. Бергсон переважно перебував у Нью-Йорку та Вашингтоні (у столиці він перебував 15 днів); друга, 6 березня-6 квітня, Бергсон перебуває тільки у Нью-Йорку, переважно читає публічні лекції; третя, 6 квітня-7 травня, повертається у Вашингтон, куди якраз прибули французька й британська офіційні делегації. Вже 14 лютого Бергсон налагодив тісний контакт з радником Вільсона Едуардом Хаузом (відомого як «полковник» Хауз). Бергсон головним чином обговорював з ним питання, пов'язані з підтримкою на морі, фінансуванням, а також підтримкою людьми. Після перемовин Бергсон відразу надіслав телеграму уряду Франції, в якій зазначив, що Америка володіє значним людським ресурсом. Цьому аспектові Бергсон приділяв чималу увагу. Філософ дав чітко зрозуміти французькому уряду, що переговорний процес потрібно спрямувати саме в це річище. І як ми знаємо сьогодні, присутність двох мільйонів американських солдатів на західному фронті суттєво вплинуло на долю протистояння. Але спершу потрібно було переконати в необхідності залучення такої кількості людей президента Вільсона. Бергсон саме над цим працював протягом свого п'ятнадцятиденного перебування у Вашингтоні. 18 лютого Бергсон був прийнятий Вільсоном у Білому Домі. Вони розмовляли приблизно годину⁵. Насамперед Бергсон застеріг Вільсона не довіряти хибним чуткам, які поширювала Німеччина. Буцімто Франція ослаблена й зневірена.

Бергсон змалював Вільсону образ ідеального політика, яким той хотів би бути. І тут не було жодної маніпуляції. Річ у тім, що президенти часто глибоко занурюються у політичні або електоральні ігри, і зазвичай звідти вже не вириваються. Вони забувають, що по *схилу природи* можна не лише спускатись, але й підійматися, що потрібно інколи приймати рішення, вектор яких не збігається з вектором нашого успадкованого від природи *se défait*. Вільсон в одній зі своїх промов казав, що він не хоче бачити свою країну лише у ролі піклувальника робітників-чоловіків, жінок, дітей. «Я хочу бачити прояви справедливості, правильності, чесності й людяності у всіх законах США...» [29, р. 61]. Ці

⁵ Розмовляли англійською. Бергсон з дитинства був двомовним. Його матір Кейт Левінсон, ірландська єврейка, розмовляла англійською.

високі поняття, ідеали не можуть локалізуватися лише в одній країні, за своєю природою вони універсальні, вони мусять зазнавати глобальної дифузії, бо інакше маргіналізуються й зрештою як вагомий атрибут цивілізованості атрофуються. Саме це намагався донести до Вільсона Бергсон. На думку останнього, президент це не лише політик, він повинен бути також філософом, у тому сенсі, що треба бути готовим до універсалізації свого мислення, дій, вчинків, до жертвування своїми вузькопрактичними інтересами. Серед усіх перерахованих Вільсоном у вище процитованому фрагменті цінностей Бергсон особливо виділяв *правильність* (righteousness). У «Моїх місіях» Бергсон висловлював глибоке захоплення президентом США. Вважав його великою людиною, яка прагнула започаткувати нову еру у світовій історії. Зародження нової ери Бергсон убачав у спробі Вільсона з'єднати політику з *righteousness*.

Для Бергсона це означало, що у політики з'явився шанс наблизитися до *конкретної реальності*. У Вільсоновій сув'язі політики та *правильності* Бергсон убачав шанс активувати, динамізувати процес *se fait*.

Коли Вільсон балотувався на другий президентський термін головним лозунгом його передвиборчої кампанії було гасло «він утримав нас від війни». Повторно його обрали президентом 7 листопада 1916 року. Інавгурація відбулася 5 березня 1917 року. Однак усього через місяць, 2 квітня Вільсон закликав Конгрес оголосити війну Німеччині. 6 квітня цього ж року США офіційно вступили до Першої світової війни. Заведено вважати, що головною причиною цього вступу було те, що всього через декілька днів після інавгурації Німеччина потопила три американські торгові судна [14, р. 64]. Утім, попри всі загрози, Вільсон суворо дотримувався нейтралітету. У період між обранням на другий термін й інавгурацією він кардинально змінив своє бачення. За кілька місяців без вагомих підстав, щонайперше світоглядних, настільки радикальна метаморфоза відбутись не могла. У присвячених Вільсону монографіях світоглядно-філософський аспект цієї трансформації практично не розглядається. Про нього майже нічого не було відомо і після закінчення Першої світової війни, навіть у Франції. З одного боку, це можна пояснити певною секретністю місій Бергсона у США, з іншого, часто роль світоглядно-філософського аспекту на сцені історичних трансформацій недооцінюють. Власне з метою всебічного висвітлення цієї ролі Бергсон написав мемуари «Мої місії». Однак вони були вперше оприлюднені лише у 1947 році. У своєму заповіті Бергсон заборонив публікацію всіх неоприлюднених за його життя текстів. «Мої місії» були єдиним винятком.

Епістема Бергсона-Вільсона у XX столітті

Епістемою Фуко називав сукупність відношень, які зв'язують воедино різні типи дискурсу (науковий, політичний, соціальний тощо), і які притаманні одній конкретній історичній епосі. Філософія Бергсона, або як її називають бергсонізм, у 40-х рр. XX-го ст. номінально зійшла з інтелектуальної світової сцени, втім, запропоновані нею ідеї залишили там глибокі сліди. Сучасний дослідник Бергсона Фредерік Вормс першим моментом (вихідним пунктом) французької філософії у XX столітті вважає вчення Бергсона [30]. Останнє є однією з головних епістем, яка зв'язує воедино чималу кількість різних філософських і навіть політичних відгалужень (у політичному зрізі можна говорити про епістему Бергсона-Вільсона).

Що стосується філософських відгалужень. Наприклад, Сартр у статті «Республіка мовчання» пише, що французькі громадяни більш свободними, ніж під німецькою окупацією, не були ніколи. Саме велика кількість обмежень і загроз стала причиною їхньої

свободи. Це було шляхом до свободи через те, що «кожна думка була боротьбою» [25, р. 11]. Через те, що вибір, який кожна людина робили щодо себе самої, був автентичним, «позаяк кожна людина чинилася у присутності смерті...» [25, р. 12]. Ці міркування Сартра цілком укладаються у розріз, проведений свого часу Бергсоном. Фразу *людина чинилася (se faisait) у присутності смерті* цілком можна перекласти мовою Бергсона *людина чиниться (se fait) у присутності вичинювання (se défait)*. Звісно Сартр свідомо не відтворював думку Бергсона, це достоту його оригінальний продукт. Йдеться радше про те, що *несвідоме* (так іноді Фуко називає епістему) епохи *volens nolens* підштовхувало Сартра саме до цих ідей. Так само сліди епістемі Бергсона можна виявити й у фразі Фуко, яку наводили на початку статті, *криза – це постійне теперішнє*.

Після здійсненої концептуалізації, метафора *схил природи* веде до висновку, що *криза* є тією точкою, до якої суспільства й політичні системи не приходять, а вже у ній природньо перебувають, і якщо можливий відхід від неї, то тільки через процес, який Бергсон називав *піднятисть схилом природи*.

У ХХ ст. навіть попри дві світові війни вдавалось не відпускати у відрив *se défait*. Вдавалось розвертатись й підійматись уверх по *схилу природи*, прямувати до Вільсонового *righteousness*. Втім, для цього потрібно те, що Вінстон Черчилль називав *важкою працею*, те, щоб кожна думка, як у Сартра, була *боротьбою*, те, щоб не йти, як Маргарет Тетчер, *на повідку мас*, не відчужувати людські цінності, як робив це Вацлав Гавел. Головним чином саме ці дії здатні активувати процес *se fait*. Нині, на початку ХХІ ст. відбувається те, що відбувалось завжди у світовій історії, людство бачить перед собою той самий *схил природи*, занурене у те саме *se défait*, фрагментується і вирішує свої локальні сингулярні завдання. Те, що сьогодні у світовій політиці домінують антиуніверсалістські практики, домінує суверенізм, не є новиною, навіть не є проблемою. *Абсолютно ні!* Як висловився б Фуко. Проблемою є те, що інтелектуали світового масштабу, політичні еліти припинили навіть пробувати підійматись уверх по *схилу природи*, комфортно осіли біля самого його підніжжя й обмежуються тим, що оспівують його за допомоги різних промовистих рефренів: *демократія у кризі, агонія однієї цивілізації, крах світової системи* тощо.

Список використаної літератури

1. Andreoli, V. Homo stupidus stupidus. L'agonia di una civiltà. Milano: Rizzoli, 2018.
2. Bergson, H. Les deux sources de la morale et de la religion. Paris: PUF, 1932.
3. Bergson, H. Introduction (deuxième partie), in «La pensée et le mouvant essais et conférences». (Articles et conférences datant de 1903 à 1923). Paris: Félix Alcan, 1934. P. 21-64.
4. Bergson, H. Conférences à Columbia University, février 1913, in Mélanges. Paris: PUF, 1972. P. 978–983.
5. Bergson, H. Discours prononcé à l'Académie des sciences morales et politiques le 8 août 1914, in Mélanges. Paris: PUF, 1972. P. 1101-1104.
6. Bergson, H. Mes missions, in Mélanges. Paris: PUF, 1972. P. 1555–1570.
7. Bergson, H. Cours de philosophie morale et politique au Lycée Henri-IV, in Cours II. Paris: PUF, 1992. P. 51-205.
8. Bergson, H. Trois lettres « inédites » de Henri Bergson à Gilles Deleuze, in Critique, 5 (№ 732), 2008. P. 388–409.
9. Bergson, H. Conférence de Madrid. La Personnalité, in Écrits philosophiques. Paris: PUF, 2011. P. 508–535.
10. Bergson, H. Propositions concernant l'emploi de certains termes philosophiques, discussion à la Société française de philosophie, 23 mai 1901, in Écrits philosophiques. Paris: PUF, 2011. P. 939–944.

11. Bergson, H. *L'évolution créatrice*. Paris: PUF, 2018.
12. Crozier, M., Hungtinton, S. P., Watanuki, J. *The crisis of Democracy. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York: New York University Press, 1975.
13. Foucault, M. *La politique est la continuation de la guerre par d'autres moyens* (entretien avec B.-A. Lévy), in *Dits et Écrits*, Vol. 2. Paris: Gallimard, 1994. P. 702–704.
14. Gaines, A. (2004). *Woodrow Wilson*. Philadelphia: Chelsea House Publishers.
15. Giroux, H., A. (2015). *Terror of Neoliberalism: Authoritarianism and the Eclipse of Democracy*. London: Routledge.
16. Guilton, J. *La Vocation de Bergson*. Paris: Gallimard, 1960.
17. James, W. *Lettre de James à Bergson du 14 décembre 1902*, in *Mélanges*. Paris: PUF, 1972. P. 566–568.
18. Kissinger, G. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994.
19. Levitsky, S., Ziblatt, D. *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing, 2018.
20. Nouailhat, Y.-H. *France et États-Unis: août 1914-avril 1917*. Paris: Publications de la Sorbonne, 1979.
21. Otte, M. *Weltsystemcrash: Krisen, Unruhen und die Geburt einer neuen Weltordnung*. München: Finanzbuch Verlag, 2019.
22. Quirk, T. *Bergson and American Culture: The Worlds of Willa Cather and Wallace Stevens*. Chapel Hill: UNC Press Books, 2017.
23. Rich, R. *Democracy in Crisis: Why, Where, How to Respond*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2017.
24. Roosevelt, T. *The Search for Truth in a Reverent Spirit*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014.
25. Sartre, J.-P. *La République du silence*, in *Situations II*. Paris: Gallimard, 2012. P. 11-14.
26. Sassoon, D. *Sintomi morbosì. Nella nostra storia di ieri i segnali della crisi di oggi*. Milano: Garzanti, 2019.
27. Soulez, Ph. *Bergson politique*. Paris: PUF, 1989.
28. Soulez, Ph., Worms, F. *Bergson*. Paris: Flammarion, 1997.
29. Wilson, W. *The New Freedom*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014.
30. Worms, F. *La philosophie en France au XXe siècle. Moments*. Paris: Gallimard, 2009.

CONCEPTUALIZATION OF HENRI BERSON'S METAPHOR "THE SLOPE OF NATURE" AND WOODROW WILSON'S NOTION OF "RIGHTEOUSNESS" IN THE CONTEXT OF EXPLICATION OF THE ANTI-UNIVERSALIST PRACTICES IN MODERN WORLD POLITICS

Pavlo Bartusiak

*Lviv National Stepan Gzhytsky University of Veterinary Medicine and Biotechnology, Department of
Philosophy and Pedagogy
Pekarska str., 50, 79010, Lviv, Ukraine*

Henri Bergson proposed, for the first time in the history of philosophy, a thesis claiming that a philosophical activity consists in the creation of concepts. Every new philosophical theory should create its unique conceptual web. The French philosopher opted for words, notions, terms very thoroughly. Hence, sometimes an ordinary word, even a metaphor in his texts, can be conceptualized. This procedure significantly expands the horizon of the interpretation and contributes to reactualization of those segments

of philosophical Bergson's heritage, which commonly stays in the shadows of his better-known theses. This applies, for example, to the political field of Bergson's philosophical activity.

The article attempts to explain the reasons for the dominance of deglobalization of national interests, deinternationalization of peace and human rights in modern world politics. An analysis of the relevance of terms that usually describe such dominance: crisis, collapse, decline, etc. is proposed. Those explication and analysis are realized through the prism of the conceptualization of Henri Bergson's metaphor "slope of nature" (*pente de la nature*) and the Woodrow Wilson's notion of "righteousness". For this methodological procedure, some elements of Bergson's evolutionary theory are used, as well as some historical and biographical facts of the period of two terms of Wilson's presidency. The course of Bergson's diplomatic mission to the United States in 1917 is described in detail, including his conversation in the White House with President Wilson. Special emphasis is placed on the philosophical component of Bergson's mission, as well as on this component of Wilson's decision to involve the United States in the World War I. Bergson's special role in Wilson's decision is emphasized.

This decision is presented as one of the few examples of practicing the policy of universalization of national interests, internationalization of peace in world history. It has been concluded that the deuniversalization of national interests, the weakening of control over compliance with international norms and laws in today's world politics, are mainly connected with the lack of strong decisions and personal unwillingness of officials to sacrifice the local aspect for the global one.

Key words: "slope of nature", "righteousness", democracy in crise, concrete reality, World War I.